

Лекція № 8

Тема: Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра.

План

- 1) Витоки лінгвістичних поглядів Ф. де Соссюра.
- 2) Теорія мови й мовлення.
- 3) Мова як система.
- 4) Знаковий характер мови.
- 5) Учення про синхронію й діахронію.

Женевське озеро

Фердинанд де Соссюр (фр. *Ferdinand de Saussure*) (26 листопада 1857, Женева- 22 лютого 1913) — швейцарський лінгвіст, засновник структуралізму, вважається батьком сучасної лінгвістики і одним з найвидатніших науковців 20 століття.

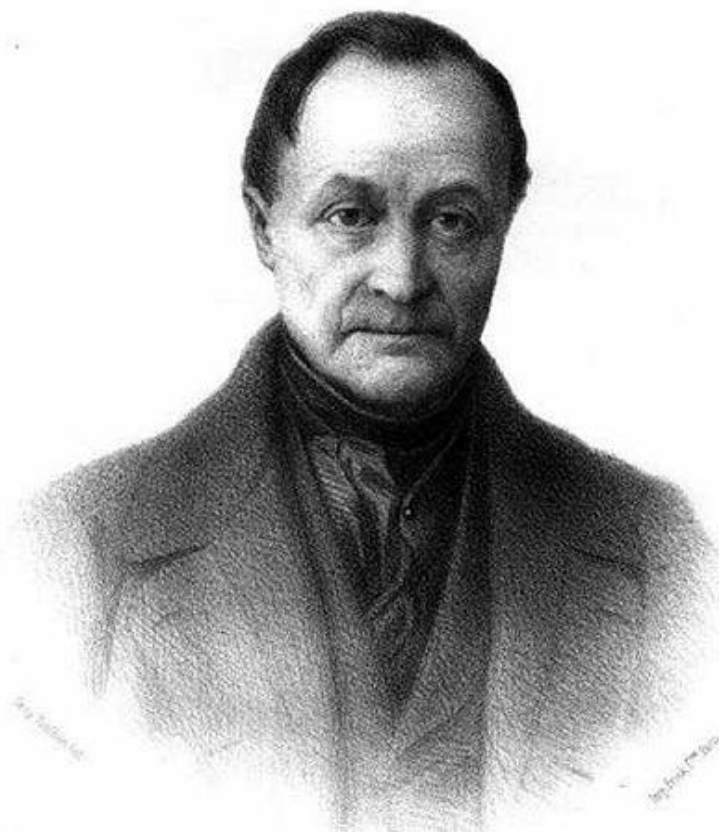
Видатний швейцарський учений **Фердінанд де Соссюр** (1857 – 1913) став знаковою фігурою в загальному мовознавстві, бо його творчість на зламі XIX –XX ст. символізує поступовий якісний перехід лінгвістичної науки від порівняльно-історичного методу до глибоко синхронічного розуміння мови як соціального й системного явища.

Швейцарія

Ф. де Соссюр вважається засновником соціологічної школи мовознавства, яку називають французькою, і провісником панівного в ХХ ст. структуралізму.

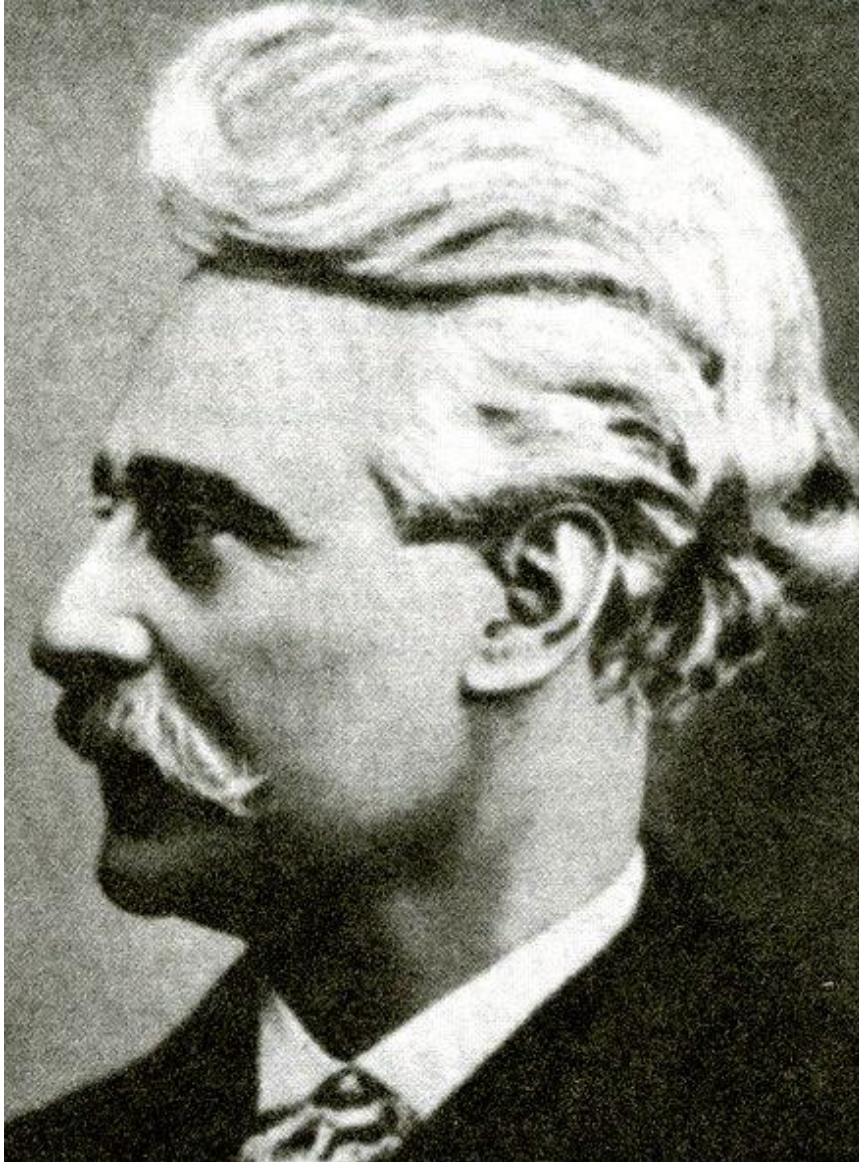
Але стосовно обох напрямів, особливо соціологічного, його важко назвати першовідкривачем, бо, насправді, основи соціолінгвістики заклали його попередники **Огюст Конт** (1798 – 1857), **Мішель Бреаль** (1832 – 1915), якого Ф. де Соссюр уважав своїм учителем, і теоретик марксизму **Поль Лафарг**.

Засновник позитивізму **Огюст Конт** (1798-1857) народився в Монпельє у сім'ї чиновника. Навчався в ліцеї, потім у паризькій Політехнічній школі. З 1817 по 1824 р. працював секретарем у Сен-Симона, з 1832 р. був репетитором з математики в Політехнічній школі. Головний твір Конта - «Курс позитивної філософії» (т. 1-6, 1830-1842).

ль ль
(фр. *Michel Bréal*, 26
березня 1832, Ландау,
Баварія— 25
листопада
1915, Париж),
французький лінгвіст і
історик, громадський
діяч; член Академії
написів (1875). Праці з
індоєвропеїстики й
міфології
індоєвропейських
народів.

Поль Лафарг
(фр. *Paul Lafargue*, 15 січня 1842, Сантьяго-де-Куба, Королівство Іспанія — 26 листопада 1911, м. Дравей, департамент Сенай Уаза Франція) — французький економіст і політичний діяч, один із марксистських теоретиків. Чоловік Лаури Маркс.

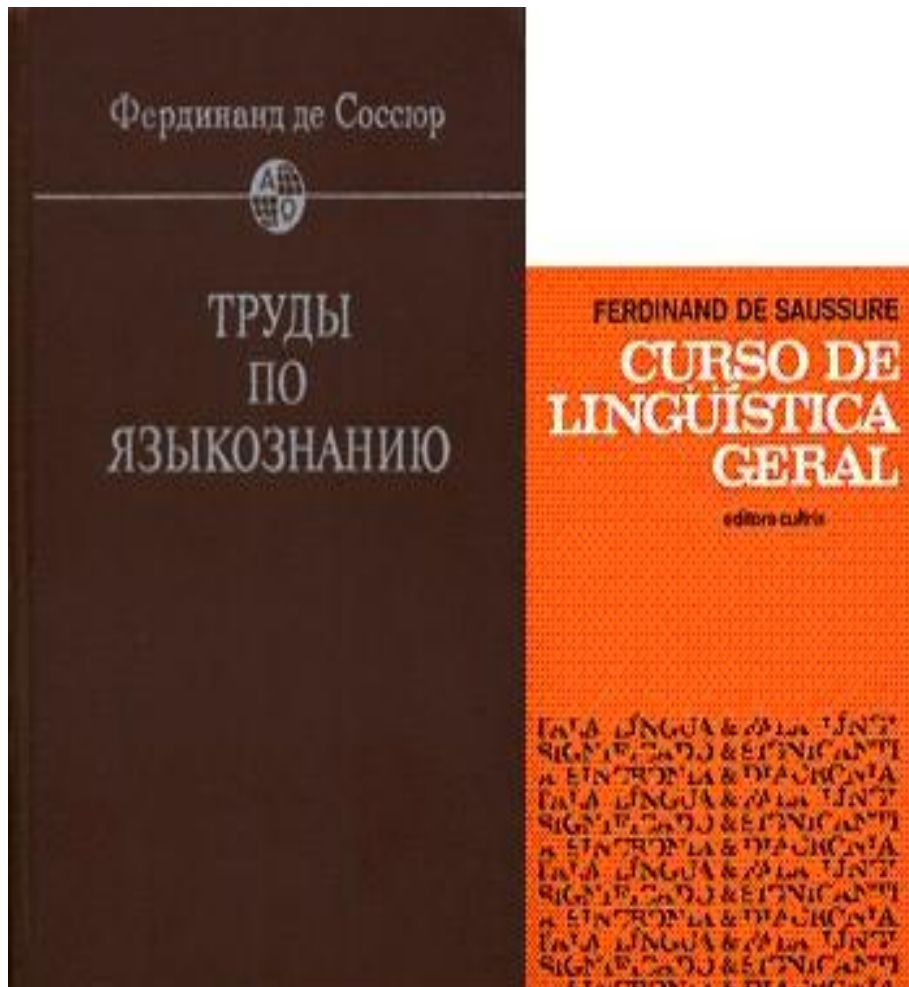
Еміль Дюркгейм (фр. *Émile Durkheim*; 15квітня 1858,Епіналь, Франція —15 листопада 1917 Париж, Франція) —французький соціолог і етнолог.

Помітний вплив на розуміння соціології мови Ф. де Соссюром справило вчення його сучасника, філософа-соціолога, **Еміля Дюркгейма** (1858 – 1917). Він визначав обряди, звичаї, вірування, мову тощо складниками соціальних факторів, які становлять собою колективну свідомість, що існує поза окремою людиною і спонукає її до відповідної соціальної поведінки. Так **Дюркгейм виводить закон "примусу"**, згідно з яким **колективна свідомість і всякий соціальний факт змушують людину підкорятися їм і впливають на видозміну її психічної індивідуальності.**

Жан-Габрієль Тард (12 березня 1843 — 13 травня 1904) — французький соціолог і криміналіст.

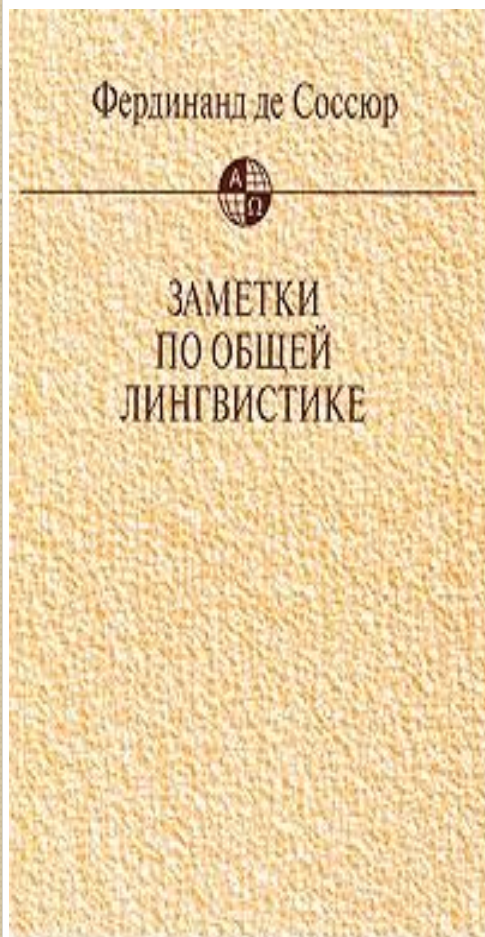
На розробку Ф. де Соссюром учення про мову й мовлення значний вплив справив інший філософ-соціолог **Г.Тард**, який у своїй праці "**Соціальна логіка**" (1895) визначив основою суспільного життя закон "мавпування": в суспільстві немає нічого такого, чого немає в індивідуумі, й навпаки, тільки одиниці створюють щось нове, винаходять, а участю більшості залишається "мавпування", тобто відтворення готового.

Отже, виховавшись на традиціях порівняльно-історичного мовознавства, Ф. де Соссюр, з одного боку, творчо розвинув деякі його досягнення, зокрема вчення про систему індоєвропейського вокалізму, філологічне опрацювання писемних пам'яток, порівняльне вивчення явищ споріднених мов (це перша частина його наукової діяльності), з іншого, - об'єднавши всі концептуальні здобутки в принципово нове ціле, створив загальну теорію мови сучасного стану. Про це добре сказав один із найавторитетніших дослідників надбання швейцарського лінгвіста А.А.Холодович: **"Соссюр – не сума ідей, а система ідей. А в такому разі проблема джерел кожної ідеї набуває другорядного значення"**.

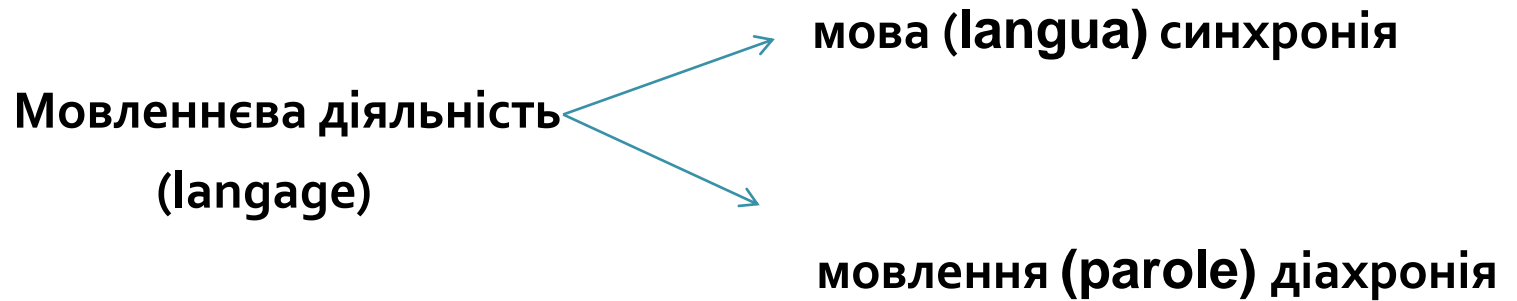
Не хвилюйтесь! Усе буде добре!

Лінгвістична теорія визнавалася Ф. де Соссюром дедуктивною наукою, яка має загальну вихідну точку зору й спирається на операційну (дихотомійну) методику, що й становить предмет науки про мову. Основним методом аналізу мовного матеріалу і явищ учений обрав, як у свій час В.Гумбольдт, метод антиномій, який ще називають системою дихотомій. **Одне з центральних місць у цій системі займає вчення про мову й мовлення**, яке значною мірою започаткував В.Гумбольдт, а потім розвивали О.О.Потебня та І.О.Бодуен де Куртене.

Мова протиставляється мовленню як іншій стороні мовленнєвої діяльності. Схематично це співвідношення Ф. де Соссюр представив у вигляді такої схеми:

Основна ***відмінність між двома сторонами*** в тому, що :

- Мова соціальна, а мовлення індивідуальне;
- Мова системна, загальна, мовлення асистемне, часткове;
- Мова потенційна, мовлення реальне;
- Мова синхронічна, мовлення діахронічне;
- Мова – сутність (істотне), мовлення – явище, тобто побічне, випадкове.

Дослідникові, вважав він, ***"треба обрати або один, або інший із двох шляхів і прямувати обраним шляхом незалежно від іншого; прямувати двома шляхами одночасно не можна"***.

Суть мовної системи вчений образно пояснив, порівнюючи її з шахами: "**...Мова є система, яка підкоряється лише своєму власному порядку. Усвідомленню цього може допомогти порівняння зі грою в шахи, де досить легко відрізнити, що є зовнішнім, а що внутрішнім. Те, що ця гра прийшла в Європу з Персії, є фактом зовнішнього порядку; навпаки, внутрішнім є все те, що стосується системи й правил гри. Якщо я фігури з дерева заміню фігурами зі слонової кості, то така заміна буде байдужа для системи; але, якщо я зменшу чи збільшу кількість фігур, така переміна глибоко зачепить "граматику" гри".**

Парк навколо університету Женеви

Важливою ознакою мовної системи, за Соссюром, виступають два типи відношень – синтагматичні та асоціативні. **"Синтагматичне відношення завжди *in praesentia*: воно ґрунтується на двох або більшому числі членів відношення, однаковою мірою наявних в актуальній послідовності"**, тобто в силу принципу лінійності кожна мовна одиниця при таких відношеннях входить у сполучення з судніми одиницями. Які вчений називає синтагмами.

Другий тип відношень він називає асоціативними: **"...Асоціативне відношення єднає члени цього відношення у віртуальний (мнемонічний (уявний) ряд"**.

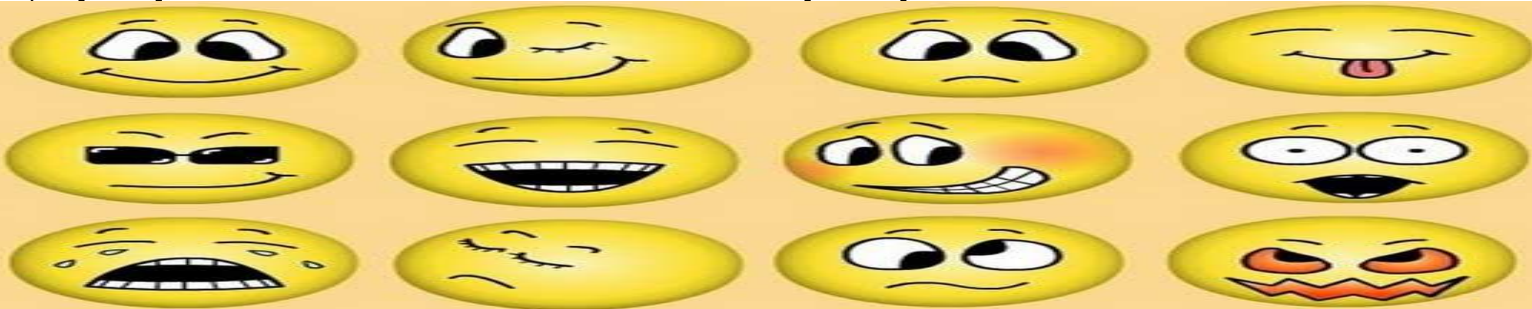
Ф. де Соссюр відзначав, що завдяки системним відношенням мова функціонує як засіб спілкування і має соціальний характер. Разом із тим він ставить питання, що ж відрізняє мову від інших соціальних явищ (політичних, юридичних тощо), які теж мають системний характер? І сам дає чітку відповідь – знаковий характер: ***"Мова є система знаків, яка виражає поняття"***.

Вчений наголосив на **дихотомії** мовного знака, який виступає як **двостороння єдність форми** (те, що позначає) і **змісту** (означуване). Крім цих властивостей, були названі й інші ознаки знака: **довільність** (знак не має якогось обов'язкового природного зв'язку з позначуванним: наприклад, поняття "сестра", франц. *soeur* [s-o-r] могло б виражатися й іншим словосполученням), ця форма не є абсолютною, а обмежується законами розвитку певної мови.

Наступною ознакою, яка пов'язана з попередньою, є **мотивованість**, яка прослідковується в етимологічно прозорих словах, що зберігають свою внутрішню форму ясною: *підвіконник*, *сімдесят*, *безсмертник* (але смерть?) тощо.

Іншу антиномію утворюють такі властивості знака, як "**змінність - незмінність**".

Ще однією властивістю знака Ф. де Соссюр називає його **лінійність**: *"Позначення, будучи за своєю природою сприйманим на слух, розгортається тільки в часі та характеризується запозиченими в часі ознаками: а) воно володіє протяжністю; б) ця протяжність має один вимір – це лінія"*.

Швейцарія

Синхронна лінгвістика розглядається мовознавцем як статична наука: ***"До синхронії належить усе, що називають "загальною граматику", адже різні відношення, що входять до компетенції граматики, встановлюються лише в межах окремих станів мови».***

Такий підхід учений застосовує при аналізі конкретних ситуацій мови, зокрема мови й мовлення, категорій тотожності, реальності та вартості (значущості), синтагматичних й асоціативних відношень, у мовній системі, властивостей знака, граматики та її розділів. Отже, статичну лінгвістику він розглядає як граматику, яка повинна описувати систему мови, а також взаємодію вартостей (значущостей), які функціонують у мові.

Ф. де Соссюр, віддаючи перевагу синхронному підходу в лінгвістиці, зовсім не заперечував еволюції мови та її змін. У зв'язку з цим він протиставляв синхронній лінгвістиці діахронічну: ***"Діахронічна лінгвістика вивчає відношення не між елементами певного стану мови, що співіснують між собою, а між послідовними елементами, які змінюють один одного в часі"***.

Годинник із квітів. Женева

Отже, в основі протиставлення синхронії та діахронії лежить врахування стану й процесу в мові, межу між якими важко встановити. Тому Ф. де Сосюр відзначає: **"Поняття "стан мови" не може не бути приблизним. У статичній лінгвістиці, як і в більшості наукових дисциплін, жодне доведення неможливе без умовного спрощення вихідних даних"**. І далі знаходимо: **"В дійсності стан мови є не математичною точкою, а більш-менш тривалим проміжком часу, протягом якого сума змін залишається дуже малою. Він може дорівнювати десяти рокам, життю одного покоління, одному сторіччю і навіть більше"**.

З
О
В
Н
І
Ш
Н
Я
лінгвістика

зовнішня
лінгвістика

Лінгвістика
мовлення

parole
(мовлення)

Індивідуальне:
- значення
- фонетика
- еволюція

Діахронна
лінгвістика:
- ретроспективна
- перспективна

Лінгвістика мови

langue
(мова) система
знаків

Соціальне:
- значимість
- граматика
- стан (статика)

Синхронна
лінгвістика:
- теорія синтагм
- теорія
асоціацій

В
Н
У
Т
Р
І
Ш
Н
Я
лінгвістика

внутрішня
лінгвістика

Університет Женеви. Філологічний факультет

Започаткована Ф. де Соссюром
Женевська школа разом з
Казанською лінгвістичною школою
І.О.Бодуена де Куртене й
Московською лінгвістичною школою
П.Ф.Фортунатова, на думку
спеціалістів, становлять основу
неограматизму як перехідного стану
від молодограматизму до соціології
мови й структуралізму.
Неограматизм має відмінну від
останніх лінгвістичну концепцію та
принципи, а саме:

- Мова за своєю суттю соціальна, а не природний організм чи індивідуально-психологічне явище.
- Предметом мовознавства є не тільки історія мови та її етнографія, а й структура (будова).
- На першому плані стоїть граматики як учення про форму мови, у зв'язку з чим неограматизм є лінгвістичним формалізмом, який не заперечував мовної семантики (другої сторони неограматизму).
- Найважливішим теоретичним питанням загального мовознавства є уточнення аспектів дослідження й класифікація лінгвістичних дисциплін, чим визнавалася самостійність мовознавства як науки і складність її об'єкта.

Дякую за увагу!

